

Gibernes

IN GEBRUIK BIJ DE KONINKLIJKE LANDMACHT

1814 – heden

Het uitrustingsstuk, dat wij tegenwoordig met het woord `giberne' betitelen, is in wezen niets anders dan een patroontas, in gebruik bij de bereden wapens toen deze nog bewapend waren met voorlaadkarabijnen en -pistolen.

In de officiële beschrijvingen van kleding en uitrusting wordt dan ook steeds van `patroontasch' gesproken. Het woord `giberne' duikt voor het eerst op in het KB van 7 Mei 1866 No 101, waarin de kleding van de adjudanten van Z.M. en van de Prinsen wordt vastgesteld.

Later vindt men deze term nog terug in de beschrijving van de uniformen van de ordonnansofficieren van H.M. in 1913 en 1923. In de uniform-voorschriften van de officieren van de cavalerie en artillerie wordt het woord `patroontasch' gebezigd tot 1940 toe.

Voor de onderofficieren en minderen was de patroontas een normaal funktioneel uitrustingsstuk, doch voor de officieren had deze al spoedig zijn betekenis als zodanig verloren. Uit traditie bleef de patroontas tot op de huidige dag als versiersel van de grote tenue bij de bereden wapens gehandhaafd.

Op grond van het hierboven genoemde verschil in betekenis en gebruik, lijkt het voor de hand te liggen, dat de patroontassen voor de officieren en die voor de manschappen in afzonderlijke hoofdstukken behandeld worden.

De patroontassen voor onderofficieren en manschappen

De eerste uniformvoorschriften van 1814 en 1815 waren zeer beknopt en vermeldden alleen maar `wit of zwart leerwerk', maar uit de ons ten dienste staande afbeeldingen blijkt, dat in de eerste jaren van het bestaan der Koninklijke Nederlandsche Armeë de gehele cavalerie - dus ook de zware dragonders, later karabiniers - voorzien was van eenvoudige zwarte patroontassen, meestal gedragen aan witte bandelieren, gemonteerd met geel koper. Eerst bij de meer uitgebreide kledingvoorschriften van 1820 en volgende jaren vindt men meer over deze uitrustingsstukken.

Bij de kurassiers, afkomstig uit de karabiniers, werd toen de patroontas afgeschaft. De patronen werden nu geborgen in een blikken kardoos voor 6 patronen, die op de linker pistoolholster bevestigd was. Dit zou impliceren dat in de periode van 1817 tot 1820 bij de kurassiers nog patroontassen gedragen zouden zijn, maar hiervoor is geen enkel bewijs gevonden.

Voor de lichte ruitery: lichte dragonders, huzaren en lansiers, werd onder het punt `Equipment' het volgende voorgeschreven: `Zwart gewast lederen patroontasch, waarop het regimentsnummer, de bandelier van wit leder met koperen ovalen gesp, passant en halfronde stootplaat; op de borst een leeuwkop met ketting en ruimnaald, die in een ovaal kokerplaatje gestoken is.'

Deze ruimnaalden dienden om het kruitslijm uit het zundgat van de voorlader te verwijderen teneinde verstopping hiervan te voorkomen.

Bij de rijdende artillerie was het dekselblad van de tas versierd met een geelkoperen granaat, terwijl bij dit korps de bandelier voorzien was van twee grote koperen ruimnaalden, gestoken in kokers achter een schild van hetzelfde metaal.

In het onvolprezen werk van Teupken uit 1823 vindt men een nog uitvoeriger beschrijving, zodat aan de hand hiervan de identificatie van een patroontas uit dit tijdvak zeer goed mogelijk is.

Het dekselblad van onder zoogenaamd 'en bastion' gesneden, in het midden met punt en de hoekpunten afgerond; breed van boven 205, onder 220 en over het punt 110 strepen; op het midden het Regimentsnummer van glad koper; de tasch hoog of diep 70, wijd 55 en lang 210 strepen; van binnen met eene houten bak, geboord voor 12 patronen, zes aan de rechter en zes aan de linker kant, en het middengedeelte der bak vierkant uitgestoken tot het bergen van vuurstenen, kratzer, enz.

Op den tasch een lederen laadstok-koker, en aan iedere zijde van den bovenkant van den tasch koperen halve ringen, ter grootte gemaakt, dat de laadstok van het pistool daardoor gemakkelijk in den bergkoker kan gebragt worden; onder den tasch een lederen knoop voor de stoot, welke tot sluiting van het blad aan de binnenzijde van hetzelfde geplaatst is.

De bandelier uit twee stukken, breed 52 strepen, gemonteerd op het eene eind met een ovale platte gesp, en een passant 90 strepen beneden het middelpunt van de gesp geplaatst, en op het andere eene halfronde stootplaat, misgaders op dat gedeelte, wat op de borst komt, een leeuwkop met ketting, ruimnaald en kokertje; het gespeind aan de linkerszijde geplaatst, lang 330 en het stooteind aan de andere zijde 950 strepen, de omslagen in de ringen daarbij begrepen; elk bevestigd aan de ringen van den tasch met twee dubbele koperen knopen; binnen tegen het stooteinde een riempje ter lengte van 635 strepen, waaraan de pistool-laadstok wordt gestopt. "Een dergelijke tas is te zien op afbeelding 1".

De Marechaussee te paard was ook uitgerust met een patroontas, doch deze was van het model als voor de infanterie, met een dekselblad van 240 strepen breed en 160 hoog. Op dit dekselblad een geelkoperen granaat.

De bandelier was uit één stuk, 75 strepen breed en 1460 lang.

In 1825 werden de afmetingen iets gewijzigd, n.l. de breedte werd nu 230 en de hoogte 200 strepen, terwijl de bak 105 strepen diep en 200 breed was.

Van binnen bevond zich een houten bak, geboord voor 16 patronen en gedekt met een klep van zwart kalfsleer. Het vuursteenzakje, de passanten, enz. waren als voor de troepen te voet, maar met vierkante koperen gespen.

De bandelier was nu 1 cm korter en aan de randen gestikt; de stoten aan de uiteinden 140 strepen lang en 25 breed.

De hierboven beschreven modellen zijn tot na 1840 in gebruik gebleven.

Nieuwe modellen.

Na de grote reorganisatie van de cavalerie in 1841, waarbij de kurassiers in zware dragonders en de huzaren in lansiers werden omgezet, was de gehele cavalerie weer uitgerust met patroontassen. Bij de beschrijving van de toen ingevoerde nieuwe uniformen wordt er over de patroontassen niets vermeld.

Toch wordt voor 1841 de volgende beschrijving van de patroontas voor de onderofficieren en minderen van de cavalerie gegeven:

Het dekselblad, bovenstuk en de laadstokkoker is van ruig kalfsleer, gevoerd met bruin schapenleer en met zwart kalfsleer omboord; het achterstuk, de zijstukken en het overtrek-sel van den bak zijn van zwart leder vervaardigd.

Het dekselblad van onderen, zoogenaamd in bastion uitgesneden, heeft in het midden een punt en de hoeken afgerond; hetzelfde is boven 230 en onder 245 strepen breed; alsmede 220 strepen over de punt hoog.

Het blad moet aan de ronde hoeken 25 strepen ingenaaid worden om hetzelfde wel aan den bak te doen sluiten, zoodat het blad vervaardigd zijnde niet meer dan 220 strepen in de breedte heeft. Aan de voorzijde zijn vier kalfslederen zakjes, welke tot berging der vuursteen, van het olieflesje, den schroevendraaijer en de aftrekkers dienen.

De bak, hoog 57 en breed 220 strepen, terwijl de zijstukken 50 strepen breed zijn; van binnen is dezelve met 2 rijen van blik vervaardigde gaten tot berging van 20 patronen voorzien; aan het onderstuk is een koperen sluitknoop bevestigd.

Aan de buitenzijde der tasch is, op de zijstukken, een lederen passant, waar het uiteinde van den bandelier doorgaat; voorts is van onderen een lederen kap van 2 passanten, aan iedere zijde van Benen rolgesp voorzien, om den bandelier te bevestigen.

Aan de boven-binnenzijden der zijstukken zijn 2 sluitlappen van schapenvel, met zwart dun leder gevoerd en omboord; hebbende aan de Bene zijde een stootje, lang 8, breed 1 duim, en aan de andere zijde een gesp met kapje terzelfder breedte; om de lappen te doen sluiten en het beschadigen van de patronen te voorkomen.

Aan de binnenzijde van het deksel is een lederen lis genaaid, dienende om de patroontasch te sluiten, door dezelfde aan den koperen sluitknoop te bevestigen.

De regimenten welke met de pistool, model 1815, gewapend zijn, waarbij de pistool-laadstok los is, hebben een laadstokkoker op de patroontaschen bevestigd, alsmede een lossen laadstokriem.'

KARABIJNRIEM met haak voor zware en ligte dragonders.

De karabijnriem is van buffel-leder, rond uit één stuk gesneden en aan beide kanten gestikt. Dezelve is aan de onderzijde lang 1 El 50 duimen en aan de bovenzijde 4 duimen kort, alsmede 58 strepen breed, gemonteerd, op het eene eind met een koperen vierkanten gesp met 2 tongen, benevens een koperen passant, die 85 strepen beneden het middenpunt van den gesp geplaatst is, en op het andere eind, een stootplaat, die aan eene zijde met een punt en aan de andere zijde recht afloopt, waaraan 3 oogen, om dezelve met een riempje te bevestigen. Op 205 strepen van de stootplaat zijn 2 gaten, waar de tongen van de gesp inkomen en welke 24 strepen van elkaar verwijderd zijn.

De twee patroontasch-draagriemen zijn aan de karabijnriem bevestigd. De voorste lange riem is rond gesneden 70 duimen lang, en aan de binnenzijde van den karabijnriem op 44 duimen afstand van de punt aangespannen.

Op het gedeelte, dat op de borst des mans komt, en op 6 duimen van het naaizel, is een glad koperen plaatje met ketting en ruimnaald; 17 duimen verder bevindt zich een koperen ruimnaaldkoker en 3 duimen daaronder is een lederen huisje genaaid, dat 58 strepen lang, van boven 2 duimen en van onderen 12 strepen breed is, hetwelk tot berging van de ruimnaald dient.

De achterste of korte riem is regt gesneden en op 16 strepen onder de laatste gespgaten aangespannen.

Deze beide riemen zijn 39 strepen breed en op derzelve kanten gestikt. Aan de kapzijde zijn aan iedere kant drie langwerpige gaten, waar de tongen van de gesp inkomen, om door dezelve te kunnen verlengen of verkorten; deze gaten zijn 5 duimen van het begin van den riem en ook zooveel duimen van elkander geplaatst.

Om dezelve aan den patroontasch te bevestigen zijn de beide uiteinden op de lengte van 18 en op de breedte van 2 duimen toeloopende, bijgesneden. In elk der riemen zijn 3 gaten, op 25 strepen van elkander, welke dienen om te eergespen.

Deze laatste wordt bevestigd aan de ruimnaaldplaat van de draagriem'.

Deze combinatie van karabijnriem en patroontaschbandelier had het grote voordeel, dat de bepakking aanzienlijk lichter werd, doordat de man nu niet langer twee zware riemen over de schouder behoefde te dragen.

De onderofficieren, trompetters benevens de lansiers, die niet met een karabijn waren uitgerust, droegen de patroontas aan een bandelier, die evenals tevoren uit twee stukken was samengesteld, verenigd door een koperen rechthoekige gesp. Aan het z.g. stooteinde een puntige koperen stootplaat en een dito schuifpassant; ter hoogte van de borst een ruimnaald met plaatje en ruimnaaldkokertje zoals hierboven beschreven. (afb. 3)

Voor de rijdende artillerie en later, in 1845, ook voor de veldartillerie was de patroontas iets ruimer van afmetingen; van binnen met een houten bak, geboord voor 16 patronen; op het dekselblad geelkoperen gekruiste kanonnen met kroon. Een exemplaar van deze tas in het museum heeft, behalve de halfronde ringen om de bandelier te bevestigen, tevens nog de kap met gespen aan de onderzijde van de bak. (afb. 4)

De bandelier is 59 mm breed, de stukken 29 en 103 cm lang. Het garnituur is nog als vóór 1842, n.l. de twee grote koperen ruimnaalden met kettingen, leeuwenkop en ruimnaaldkokers met schild. De ovale gesp meet 80 bij 70 mm; de halfronde stootplaat is 50 mm breed en 16 mm hoog.

Toen omstreeks 1843 alle vuurwapens omgebouwd werden ten behoeve van het percussiesysteem, moesten ook de patroontassen worden aangepast tot het meevoeren van de slaghoedjes. Hiertoe werd aan de voorzijde van de bak een zakje met een klep van kalfsleer, gevoerd met geitenvel, bevestigd. Het olieflesje en de aftrekkers werden nu in de bak bewaard, waardoor het aantal patronen tot 12 verminderd moest worden.

Een en ander vindt men terug in de beschrijving van de patroontas, model 1844, van de marechaussee.

Bij het wapen der marechaussee was de patroontasch opnieuw vastgesteld bij KB van 20 Augustus 1844, No 57;

Van zwart leder, voorzien van een houten bak waarin 20 ronde openingen tot het plaatsen van patronen en een halfronde dito voor het olieflesje en een vierkante dito voor den aftrekker; van onder in het midden van den bodem een geel koperen knopje; tegen denzelfden een zwart lederen stoot met twee zwart ijzeren rolgespen en een zwart lederen passant; aan de voorzijde van den tasch, tot het bergen van slaghoedjes, een zwart kalfslederen zakje met klep, van binnen met ruig kalfsleder belegd.

Het dekselblad van onderen bastion gesneden; aan de binnenzijde een lederen stoot tot sluiting; op de buitenzijde een geel koperen granaat; het bovenstuk van het blad aan de binnenzijde voorzien met ruig kalfsvel.

De maten van de tas waren 190 strepen breed, 60 hoog en 60 diep; die van het slaghoedjeszakje 95 bij 67 strepen; het klepje 100 bij 35 strepen.

De granaat mat 75 mm hoog en de vlam 60 mm breed. De patroontasch-bandelier was van buffelleer, breed 52 strepen, langs de kanten der voorzijde gestikt; bestaande uit twee stukken, het eerste stuk rond gesneden, aan de buitenkant eene el en aan de binnenkant 80 duimen lang; op het ene eind een geel koperen stootplaat met 3 dito oogjes, het andere eind, dienende tot het bevestigen aan de patroontasch, op eene lengte van 18 duimen bij wijze van stoot, schuin toeloopende met 3 gaatjes in het midden.

Geel koperen ruimnaald met platte ronde knop met stift en gebombeerd plaatje; daaronder een ovaal dito plaatje met buisje, aan de achterzijde daarvan 2 koperen oogjes.

Tegen de riem een leder buisje gestikt, lang 58 strepen, breed van boven 20 strepen en van onderen rond toeloopende.

Het tweede stuk van de bandelier, lang 48 duimen, het bovineind regtstaande afgesneden, voorzien met een koperen gesp en dito schuifpassant; het ondereind van dit stuk van gelijke vorm als dat van het eerstgenoemde.

In het *Receuil Militair* is in de jaren daarop weinig te vinden over de patroontassen. Alleen wordt een KB van 22 september 1847 No 43B vermeld, waarbij werd voorgeschreven, dat de patroontassen voor de cavalerie en artillerie van zwartgemaakt zoollleder gemaakt moesten worden en naar verkiezing onderhouden moesten worden met harde of slappe was.

In 1860 werd het leerwerk over de gehele linie zwart, hetgeen voor de bereden wapens werd bevolen bij een aanschrijving van 3 juni van dat jaar. De bandelieren zouden dan in den vervolge vervaardigd moeten worden van zwart tuigleer.

In de modellen kwam weinig verandering. Een in 1862 verschenen 'Voorschrift omtrent de wapenen en munitie, het ledergoed, het paardentuig en de bepakking der kavallerie' geeft een beschrijving van het lederwerk, ongeveer gelijklopend aan hetgeen hierboven reeds vermeld. In 1872 werden de patroontassen bij de cavalerie en de marechaussee voor de onderofficieren en manschappen afgeschaft. Bij de veldartillerie geschiedde dit eerst in 1880.

Alleen de rijdende artillerie bleef de patroontas met bandelier dragen tot 1940; niet alleen in geklede tenue, maar ook in veldtenue met stalen helm.

Hierbij dient opgemerkt te worden, dat de meer recente exemplaren van de patroontas voor de rijdende artillerie iets groter zijn dan de oudere. (afb. 7)

Het dekselblad meet, aan de bovenzijden 210 en onder 240 mm, terwijl de hoogte, over het midden gemeten, 105 mm bedraagt. De bak is slechts 62 mm diep, 59 mm wijd en 204 mm breed en van boven gesloten door middel van twee lederen flappen.

Aangezien het uitrustingsstuk alleen nog maar een traditionele functie heeft, is de tas ledig. De bandelier is 53 mm breed; de stukken 304 en 985 mm lang. Het garnituur van geel koper is identiek met dat van een witte bandelier, stammend uit de tijd vóór 1860.

Sierlijk, maar niet bepaald doelmatig...

Voor de officieren was de patroontas met bandelier niet zo zeer een gebruiksvoorwerp, dan wel een versiersel van de uniform. De grootte en vooral ook het materiaal, waaruit deze vervaardigd waren, leenden zich niet erg voor praktisch gebruik.

De eerste kledingvoorschriften geven geen enkele aanwijzing ten aanzien van de patroontassen voor de officieren, doch uit portretten kan men wel enige gegevens hierover putten. Zo blijkt, dat de officieren van het Noordnederlandse regiment lichte dragonders No 4 patroontasbandelieren droegen van rood maroquinleer, geheel belegd met zilvergalon; als versiering op de borst een leeuwepopje met kettinkjes en ruimnaalden, die gestoken zijn in kokers achter een schildje, waarop een gekroonde W, alles van verguld metaal. Aangezien er geen bindende voorschriften waren, vertonen de verschillende portretten zeer grote verschillen in vorm en grootte van deze ornamenten. De ruimnaalden waren meestal in de vorm van pijlen, soms echter met overdreven brede veren; de kettinkjes soms zeer fijn van schakels, een andermaal weer met grove ruitvormige schakels; het schild soms zeer klein, soms weer vrij groot en breed.

Van het Zuidnederlandse Regiment Dragonders No 5 wordt in het *Musee Royal de l'Armée* te Brussel nog een zilveren officierspatroontas met bandelier bewaard.

Het dekselblad ziet men een gekroonde W, omgeven door een lauwerkrans. De bandelier is hier van zilvergalon op groen maroquinleer met zilveren ormanentering.

Een opmerkelijk verschil met de tas van het 4e regiment is, dat bij de Zuidnederlandse regimenten de versiering een romeinse W met kroon toont, terwijl bij de Noordnederlandse regimenten een sierlijke schrijfletter W gebruikt is.

Van officieren van de beide huzarenregimenten zijn nagenoeg geen portretten bekend uit de eerste jaren van het bestaan van het koninkrijk. Op een portret van een officier van het Regiment Huzaren No 6 ziet men een bandelier van zwart leder met versierselen van verguld metaal; de gekroonde W op het ruimnaaldschildje weer in schrijfletter.

Bij het Regiment No. 8, Zuidnederlands, werden patroontassen van zilver gedragen aan bandelieren van rood maroquinleder met zilveren ornamenten en randen van zilvergalon. Portretten van officieren van de rijdende artillerie geven uiteraard slechts afbeeldingen van de voorzijde van de patroontasbandelieren. Deze zijn van goudgalon op zwart maroquinleder; de ornamenten van verguld metaal. In deze eerste periode zijn de kettinkjes van de ruimnaalden vastgemaakt aan een vlamme granaat terwijl het schildje weer versierd is met de gekroonde schrijffletter W. Ook hier ziet men weer duidelijke verschillen in de uitvoering van de versierselen.

Eindelijk kwamen er duidelijke voorschriften . . .

In de jaren 1820 en 1821 kwamen er uitvoeriger kledingvoorschriften voor de officieren van de cavalerie en rijdende artillerie.

Voor grote tenue was de patroontas bij de lichte dragonders voor de officieren belegd met zwart laken, de randen omzoomd met zilvergalon, 16 mm breed, en met in het midden het regimentsnummer in zilver geborduurd.

De bandelier was van zwart verlakt leder met ovale gesp, pasant en halfronde stootplaat van zilver of verzilverd metaal. Op de borst weer een leeuwenkop met een kettinkje, waaraan een ruimnaald in de vorm van een pijl, gestoken in een koker met schild, waarop het regimentsnummer gegraveerd was. Bij de lichte dragonders en bij de lansiers waren al deze ornamenten van zilver.

Bij de twee huzarenregimenten was het galon en het regimentsnummer op de tas van goud; de versierselen en het beslag van de bandelier van verguld metaal.

In kleine tenue was de tas van zwart verlakt leder met het regimentsnummer in verguld of verzilverd metaal. De bandelier was als voor grote tenue.

In 1825 zou dit alles weer veranderen. Bij KB van 15 december van dat jaar werd een nieuw en aanzienlijk fraaier model patroontas ingevoerd.

Voor de officieren van de lichte dragonders en van de lansiers was deze van zilver met op het dekselblad het regimentsnummer, omgeven door een krans van lauwer- en palmtakken van verguld koper.

De bandelier was van zilvergalon, z.g. blokjesgalon, 55 mm breed op een voering van zwart maroquinleder. Het garnituur was als voorheen, maar de leeuwekop en het regimentsnummer op het ruimnaaldschildje waren van verguld metaal.

Bij de huzarenregimenten was de tas van verguld koper met zilveren ornamentering en de bandelier van goudgalon met verguld metalen garnituur, waarbij de leeuwekop en het regimentsnummer hier van zilver waren.

In kleine tenue werd de patroontas voor kleine tenue nu gedragen aan de bandelier, gevat in een foudraal van zwart maroquinleder, gesloten door middel van 18 kleine zilveren of vergulde halfbolle knopen.

Voor de officieren van de rijdende artillerie was in 1821 reeds een patroontas van verguld koper, gevoerd met rood maroquinleer, en met een vlamme granaat op het dekselblad ingevoerd.

De bandelier was van goudgalon op rood maroquinleer met verguld metalen garnituur, thans bestaande uit de leeuwekop met kettinkjes, ruimnaalden en schildje, waarop een vlamme granaat.

In kleine tenue werden tas en bandelier geborgen in foudralen van zwart maroquinleer. In de praktijk kwam het er op neer, dat de officieren een simpele zwartleren tas en een foudraal, om een linnen band bevestigd, aanschafte.

Ondanks deze duidelijke voorschriften ziet men op portretten nog talrijke afwijkende modellen. Zo ontbreekt vaak het regimentsnummer op de ruimnaaldschildjes; soms zijn er 3 in plaats van 2 kettinkjes aan de leeuwepok, waarbij het derde kettinkje dan aan de middelste punt van het schildje bevestigd is. De ergste inbreuk op de voorschriften is te zien op een portret van een officier van de 'Rijers', waar de ruimnaalden ontbreken en de kettinkjes vastgezet zijn aan 2 ronde gebombeerde knopjes op de bandelier.

Uit een en ander blijkt wel overduidelijk, dat het streven om 'buitenmodel' te dragen al zo oud is als het leger zelf.

Na 1842 bij de cavalerie alleen maar zilver . . .

Toen bij de reorganisatie van de cavalerie er alleen maar zware en lichte dragonders en lansiers overbleven, was er voor de officieren nog slechts een model patroontas.

Deze was voor de grote tenue gelijk aan het bestaande model; alleen wordt nu gesproken van een lauwerkrans om het regimentsnummer op het dekselblad.

Hierbij dient opgemerkt te worden, dat de krans gevormd werd door een lauwertak ter linker- en een eiketak ter rechterzijde. In de praktijk bleven de officieren, die reeds zilveren tassen gedragen hadden, deze met de krans van lauwer- en palmtak gebruiken. Er bestaat een zilveren tas met het regimentsnummer 3, volgens het zilvermerk vervaardigd in 1836.

Blijkbaar is deze afkomstig van een officier, die oorspronkelijk diende bij het Regiment Ligte Dragonders No 4 of 5, en die bij overplaatsing naar het 3e Regiment Dragonders alleen het nummer heeft verwisseld.

In kleine tenue werd de tas bedekt met een foudraal van zwart maroquinleer.

De bandelier was voor alle dragonder- en lansierofficieren van zilvergalon, gezet op geel maroquinleer.

Het garnituur was van zilver of wit metaal, behalve de leeuwepok en de schulpen op de grote ovale gesp, die verguld waren. De ruimnaaldschildjes waren niet meer voorzien van de regimentsnummers. (afb.10A)

In kleine tenue werd de bandelier weer bedekt met een zwartleren foudraal, voor de officieren van de dragonders bezet met kleine witmetalen knoopjes, waarop een granaat, voor die van de lanciers met gladde witmetalen knopen. (afb. 11)

Er kwamen nu ook voorschriften voor de patroontas en bandelier voor de adjudanten-onderofficier.

Deze laatste droegen een patroontas van zwart verlakt leder met het regimentsnummer en krans van hetzelfde model als voor de officieren, doch van wit metaal. De bandelier in grote tenue als die voor de officieren, maar met z.g. half zilver galon en het garnituur van wit metaal.

Bij het escadron cavalerie van het Limburgs Bondscontingent droegen de officieren ook een zilveren patroontas van hetzelfde model als voor die van de dragonders en van de lansiers. In plaats van het regimentsnummer en de krans had de tas hier een hoorn van verguld metaal op het blad, terwijl de bandelier van zilvergalon, gelegd op karmozijnrood maroquinleer, was. De rijdende artillerie had in dezelfde periode de geel- respectievelijk goudbesnoerde dolman gekregen.

Hierbij droegen de officieren in grote tenue de gouden patroontas van het model als vóór 1841; in plaats van de granaat prijken nu de gekruiste kanonnen met kroon op het dekselblad. Deze versiering was uitgevoerd in mat goud, terwijl het deksel zelf glimmend was. De bandelier was als tevoren. (afb. 12)

In kleine tenue waren tas en bandelier weer met een overtrek van zwart maroquin leer; de knoopjes op die van de bandelier halfbol en verguld. (afb. 13)

Bij KB van 22 juli 1845 kregen de officieren van de lichte veldartillerie en later, bij KB van 27 april 1848 alle overige officieren van de artillerie en van de transporttrein een patroontas van zwart verlakt leder, versierd met de vergulde gekruiste kanonnen met kroon.

De bandelier was oorspronkelijk, in 1845, van wit verlakt leder. In 1848 werd dit echter veranderd in zwart verlakt leder. De versiering bestond ook hier uit een leeuwep met kettinkjes en ruimnaalden, die in kokertjes achter een schildje met daarop een vlamme granaat gestoken werden. Bij de oudere exemplaren van dit model, dat tot 1882 en later van 1912 tot 1940 in gebruik is geweest, ziet men vaak, dat de verguldmatalen kroon gevoerd is met een stukje rood maroquinleer. Dit komt bij de meer recente exemplaren niet voor. (afb. 14)

A1 de hierboven beschreven tassen zijn ongeveer van gelijke afmetingen, de metalen zowel als de leren modellen.

Over het algemeen zijn zij aanzienlijk kleiner dan die voor de onderofficieren en manschappen.

Zo is het dekselblad gewoonlijk van boven ca 150 en onder 180 à 190 mm breed; 95 tot 105 mm hoog, gemeten over de middenpunt. De bak is gemiddeld 60 tot 70 mm diep, 24 tot 27 mm wijd en ongeveer 150 mm breed. De sluiting geschiedt door middel van een stoot, die aan de voering van het dekselblad is bevestigd, waarin een gaatje, dat om een metalen knop aan de onderzijde van de bak past. De bandelieren zijn meestal 52 mm breed en bestaan uit 2 stukken. Het lange of stootstuk is ietwat rond gesneden en varieert in lengte tussen de 70 en 105 cm. Aan het einde ervan bevindt zich een halfronde stootplaat, een weinig uitgesneden, met 3 punten.

Het kortere gespstuk is ongeveer 21 cm lang en heeft bij de cavalerie een ovale zilveren gesp, de halfronden bedekt met schelpvormige versiering van verguld metaal. Voorts een zilveren passant, op ongeveer 5 cm afstand van de gesp. Beide stukken hebben aan het andere einde een beugel met een draaibare haak van verguld of wit metaal, ten einde de tas aan de bandelier te bevestigen.

Bij de rijdende en veldartillerie is de gesp rechthoekig, meestal met een geciseleerde rand. Hetzelfde geldt ook voor de andere metalen onderdelen van het garnituur.

Hierbij is het vreemd, dat de onderofficieren en manschappen op de patroontasbandelieren ovale en de officieren daarentegen vierkante gespen droegen.

Bij de cavalerie was het namelijk net omgekeerd, op de bandelieren voor de officieren waren de gespen ovaal en op die van de onderofficieren en minderen vierkant.

Ten slotte nog iets over het zilvergalon van de bandelieren voor de officieren van de cavalerie. De voorschriften zwijgen er over, maar in dit tijdvak had het galon duidelijk 3 strepen in de lengte; 4 mm breed; de tussenruimten 10 mm breed.

Bij de cavalerie moesten de fraaie zilveren patroontassen en de zilveren bandelier in 1866 plaats maken voor tassen en bandelieren van zwart verlakt leer, de tassen met het regimentsnummer en lauwerkrans van verzilverd metaal; de bandelier met hetzelfde garnituur als te voren. (KB van 22 maart 1866)

Dit zou echter maar van korte duur zijn, want bij KB van 15 februari 1872 werden de patroontassen bij de cavalerie afgeschaft.

Bij de veld- en vestingartillerie bleven de patroontassen nog tot 1882 in gebruik.

Maar de patroontas kwam terug . . .

De giberne van de officieren van de cavalerie en artillerie beleefde een opzienbarende comeback in 1912 bij de invoering van de grijsgroene uniform in het leger.

Juist toen het laatste beetje fleur en kleur uit de uniformen ging verdwijnen, werd de patroontas als officiersdistinctief weer in ere hersteld. Voor de officieren van de artillerie misschien wel als een zekere compensatie op de saaie tuniek voor grote tenue.

In ieder geval was nu een traditioneel uitrustingsstuk weer aan de vergetelheid ontrukkt.

In de 'Beschrijving van de uniformen, temen en het paardetuig' wordt er slechts een zeer korte beschrijving gegeven:

Patroontasch en patroontaschbandelier: Cavalerie en Artillerie (uitgezonderd Rijdende-Artillerie).

Patroontasch van zwart marokijnleder, op het blad: voor de Cavalerie het St-George-embleem in een krans, van zilver; voor de Artillerie twee gekruiste kanonnen met kroon van verguld metaal.

Patroontaschbandelier van zwart marokijnleder; voor de Cavalerie het garnituur verzilverd, voor de Artillerie verguld.

Voor de rijdende artillerie golden nog steeds de oude bepalingen uit 1841.

De giberne moest op de korte jas onder de linkerschouderbedekking gedragen worden, c.q. over de overjas.

Uit het bovenstaande ziet men, dat voor de officieren van de artillerie hetzelfde model van vóór 1882 was aangehouden; voor die van de cavalerie een geheel nieuw type. Zo waren de regimentnummers vervangen door het St-George-embleem, dat voor alle onderdelen gold; verder was de oude ovale gesp vervangen door een rechthoekige, zoals voor de artillerie.

De vage beschrijving in het voorschrift schijnt aanleiding geweest te zijn voor een merkwaardige fout bij de fabrikanten van deze uitrustingsstukken. Het museum bezit n.l. een cavalerie-giberne met op de bandelier een zilveren schildje met de granaat, dus van hetzelfde model als voor de artillerie. (afb. 17)

De later afgeleverde exemplaren hadden natuurlijk het St-George-embleem op het schildje. De gibernes van na 1912 zijn iets kleiner dan de oude exemplaren van voor 1882, maar de ornamenten van de bandelieren zijn blijkbaar nog met de oude mallen vervaardigd, tenminste de afmetingen b.v. van de leeuwepoppen zijn gelijk. Bij de oudere exemplaren van de artilleriegibernes ziet men vaak de kroon gevoerd met een stukje rood maroquinleer, bij de nieuwere niet.

Terug naar de zilveren' giberne . . .

Bij de cavalerie had men weinig waardering voor de in 1912 ingevoerde patroontas. Op de donkere attila stak de zwarte bandelier te weinig af; kortom, deze giberne droeg te weinig bij tot de verlevendiging van de grote en ceremoniële tenue.

Bovendien bleven de huzaren nostalgische gevoelens koesteren ten aanzien van de zilveren patroontas met dito bandelier van vóór 1866.

Het gevolg was, dat er inderdaad weer een giberne van verzilverd wit metaal kwam; met een bandelier van zilvergalon.

De tas was, evenals het vorige type, versierd met het St-George-embleem binnen een krans van verzilverd metaal. Op de bandelier was het zilvergalon gezet op zwart maroquinleder, zolang dat aan beide zijden een smalle bies daarvan zichtbaar was.

Het garnituur, van verzilverd metaal, was niet bepaald gelukkig gekozen. Gesp en stootplaat waren niet van het traditionele model, maar hadden nu een nogal barokke, Duits aandoende vorm. (afb. 18)

Het galon was ook niet meer van het traditionele blokjespatroon, maar nu diagonaal gestreept met aan weerszijden een verdikte dubbele bias.

De leeuwepok, kettinkjes, ruimnaalden en schild met het St- George-embleem waren als tevoren, zij het alles iets geringer van afmetingen.

Het 'Boekwerk Uniformen' van 1934 bevat slechts een summier beschrijving van deze patroontas en bandelier.

Deze modellen van patroontassen voor de officieren van de cavalerie en artillerie bleven zo in gebruik tot 1940.

Na de bevrijding in 1945 zag het er aanvankelijk naar uit dat de giberne nu alleen maar een museumstuk zou worden. Maar ziet, toen in 1955 de donkere uniformen voor geklede tenue wederom ingevoerd werden, kwamen ook de patroontassen weer te voorschijn. Hoewel zij in de kledingvoorschriften niet meer genoemd worden, ziet men heden ten dage de giberne bij de geklede tenue nog vaak dragen. Bij de cavalerie is na 1945 de zwarte giberne van 1912 - inofficieel - als kenteken van de officier van piket gedragen.

Een bijzondere categorie patronentasdragenden . . .

Enkele jaren voordat de patroontas als onderdeel van de uitrusting bij de bereden wapens zou verdwijnen, werd voor een groep officieren, die tot op dat tijdstip nog nooit een giberne gedragen hadden, n.l. de adjudanten van de Koning en van de Prinsen, zo'n uitrustingstuk voorgeschreven.

Dit hield verband met het feit dat de Koning in de zestiger jaren van de vorige eeuw een bijzondere voorliefde voor de huzarenuniform kreeg. Niet alleen werden in het tijdvak 1865-1867 de dragonders omgetoverd in huzaren, ook de opperofficieren, de officieren van het Militaire Huis des Konings en die van de Generale Staf moesten uitgedost worden met attila's en kolbaks.

Daarbij kregen de adjudanten van Z.M. en die van de Prinsen behalve de sabeltas ook nog een patroontas voorgeschreven (KB van 7 mei 1866 No 101).

Voor de adjudanten des Konings was deze in grote- en galatenue van verguld zilver met op het dekselblad een gekroonde W, eveneens verguld; van de grootte en vorm gelijk aan de tas voor grote tenue der officieren van de rijdende artillerie. (afb 19)

Het dekselblad was aan de binnenzijde, evenals de bak, met rood marokijnleder bekleed. De sluiting geschiedde door middel van een stoot van rood marokijnleder, die bevestigd werd aan een zilveren knop aan de onderzijde van de bak.

De bandelier was van rood marokijnleder, geheel belegd met gouden blokjesgalon, 53 mm breed; met in de lengte 3 strepen van oranje zijde, 3 mm breed.

Het garnituur op het voorgedeelte bestond uit een zilveren leeuwepok met twee zilveren kettinkjes en dito ruimnaalden - hier épingletten genoemd - en een zilveren schild, waarop een vergulde gekroonde W.

Verder aan de achterzijde een zilveren gesp, passant en stootplaat; alles van het model, voorgeschreven voor de officieren van de rijdende artillerie in grote tenue.

In kleine tenue werd een giberne gedragen, zoals voor de officieren der rijdende artillerie, echter met op het blad een vergulde gekroonde W.

Voor de adjudanten van de Prinsen was de giberne van hetzelfde type, doch van zilver met op het dekselblad een gekroonde W van verguld zilver. De bandelier was belegd met zilvergalon, eveneens met 3 strepen van oranje zijde in de lengte. De ornamenten waren hier van verguld zilver. (afb 18)

De ordonnance-officieren des Konings hadden reeds eerder, bij KB van 3 augustus 1855, No 85, een soort huzarenuniform met groene dolman gekregen.

In 1858 werd die vervangen door een z.g. tunica, ook donkergroen met zwarte tressen en galons.

Hierbij werd een patroontas gedragen van wit metaal, overtrokken met zwart marokijn leder. De bak was aan alle zijden voorzien van een zilveren beslag en met een werveling van hetzelfde materiaal, tot het doorlaten van de bandelier. Het dekselblad was van zwart verlakt leder, omgeven door een massief zilveren rand. Op het midden van het blad stond het naamcijfer van de Koning onder de kroon, alles van massief zilver.

De bandelier was van zwart marokijn leder, geheel belegd met zilvergalon, waarin in de lengte 3 strepen van karmozijnkleurige zijde gewerkt waren. De ornamenten waren van zilver en bestonden uit een leeuwepkop met 3 zilveren kettingen, waarvan de einden bevestigd waren aan de punten van een op 15 cm onder de leeuwepkop geplaatst zilveren schild, waarop een gekroonde W, eveneens van zilver.

In kleine tenue waren patroontas en bandelier overtrokken met zwart marokijn leder. Dat van de bandelier was toegeknoopt met 18 zilveren knopen.

Het aantal exemplaren van deze kostbare patroontassen met toebehoren kan uiteraard niet groot zijn geweest. Het Militaire Huis van de Koning bestond uit 5 adjudanten in gewone dienst, terwijl het aantal adjudanten van de Prins van Oranje en van Prins Frederik vastgesteld was op ieder twee. De adjudanten in buitengewone dienst, waarvan het aantal onbepaald was, bleven de uniform van hun wapen of dienstvak dragen en behoeften zich dus geen giberne aan te schaffen.

Het aantal ordonnance-officieren bedroeg in de regel vier.

Ondanks het geringe aantal, vindt men bij deze patroontassen toch nog verschillende afwijkingen van de voorschriften.

Soms lijken die volkomen gerechtvaardigd. Bijvoorbeeld bij de giberne voor de adjudanten des Konings wordt het naamcijfer op het dekselblad als 'verguld' beschreven, maar het museum bezit enkele van deze tassen met de versiering in zilver. Aangezien het steeds gebruikelijk is geweest om de versieringen op het blad van metaal in de tegengestelde kleur voor te schrijven, zoals dit ook bij de giberne voor de adjudanten van de Prinsen het geval is, lijkt het logisch, dat de gekroonde W op de patroontas van de adjudanten des Konings ook van zilver is, evenals de versierselen op de gouden bandelier.

Verder is op een tweetal van deze tassen de kroon met rood gevoerd; op een tas met rood maroquin leder en op de andere zelfs met rood fluweel.

Toen in 1897 de uniformering van de opperofficieren en van het Militaire Huis weer veranderd werd, waarbij de traditionele korte jas en de steek weer terugkeerden, verdween de giberne voor de adjudanten van H.M.

Alleen voor de ordonnance-officieren bleef de patroontas nog van 1913 tot 1940 in gebruik. Ook hier ziet men soms merkwaardige afwijkingen van de voorschriften. Zo bezit het museum een giberne-bandelier van een ordonnance-officier, waarop het schild met de ruinaaldkokers versierd is met het St-George-embleem van de cavalerie in plaats van met de gekroonde W. Zou dit werkelijk zo gedragen zijn of is dit zo in elkaar gezet?

Ten slotte nog een zeer kleine groep giberne-dragers. Dat zijn de adjudant-onderofficieren-ordonnances, die in 1849 een soort huzarenuniform kregen, die sterk deed denken aan de rijdende artillerie, n.l. een dolman en pantalon van lichter blauw, fijner laken met gele tressen en galons naar het model als voor de officieren van de rijdende artillerie, o.a. met de versieringen van figuurtres op de mouwen.

Hierbij werd niet alleen een kolbak met rode zak en gele vangsnoeren, maar ook een huzarensjerp met witte strengen en rode schuivers en een giberne gedragen.

Deze laatste was van zwart maroquinleder met een bandelier van hetzelfde materiaal. De versiering van de tas bestond uit een W met kroon; die van de bandelier uit een gesp, passant,

stootplaat en verder de gebruikelijke leeuwepok met kettingen, ruimnaalden en schild, waarop weer een gekroonde W. Dit alles van fijn gepolijst koper. (afb. 21)

Een officiële beschrijving van deze uniform is nergens te vinden, maar een gekleurde litho van H. W. Last, uitgegeven door Gebr. v. Langenhuyzen omstreeks 1849, geeft er een duidelijk beeld van.

In 1870 werd deze uniform vervangen door een soort tunica of korte jas van donkergroen laken, meer in de trant van die van de ordonnance-officieren.

Hierbij kwam de patroontas te vervallen.

De giberne - trousse

De giberne-trousse voor de officieren van gezondheid en voor de paardenartsen deed, hoewel het eigenlijk geen patroontas was, sterk denken aan de patroontas van de officieren van de bereden wapens.

Dit uitrustingsstuk, ingevoerd in 1860, diende tot berging van kleine heelkundige instrumenten. Het had de vorm van de patroontas, doch was kleiner van afmetingen en bovendien uiteen te vouwen, waardoor de instrumenten gemakkelijk ter hand genomen konden worden. Het tasje was van zwart leder met op het blad het geneeskundig zinnebeeld, gedekt door de koninklijke kroon, in geel metaal voor de officieren van gezondheid en in wit metaal voor de paardenartsen.

De draagriem was van verlakt leder met op de borst weer het zinnebeeld der geneeskunde met de kroon, uiteraard in dezelfde kleur metaal als op de tas. (afb. 22)

De officieren van gezondheid bij de schutterijen waren eveneens uitgerust met de giberne-trousse. De emblemen op de tas en op de draagriem waren hier zilverkleurig.

De giberne-trousse moest in tijd van oorlog, te velde, steeds en in vreedstijd alleen bij manoeuvres, bij het schijfschieten en op mars gedragen worden.

Het uitrustingsstuk werd afgeschaft toen de nieuwe uniformvoorschriften van 1897 van kracht werden.

Na de tweede wereldoorlog . . .

In eerste na-oorlogse jaren, toen eigenlijk alles geheel anders was geworden dan voor 1940, meende men dat de giberne alleen nog maar een museumstuk zou zijn geworden. Weliswaar werd, toen de geklede tenue weer ingevoerd werd, oogluikend toegestaan dat de officieren van de cavalerie en artillerie bij bijzondere gelegenheden de patroontas van voor 1940 omhingen, maar in de kledingvoorschriften wordt de patroontas niet meer genoemd.

Maar ziet, er werden zelfs nog nieuwe modellen ontworpen en wel voor de Koninklijke Marechaussee.

Dit wapen had na de tweede wereldoorlog verschillende taken, o.a. de bewaking van de leden van het Koninklijk Huis, er bij gekregen. Dit bracht met zich mede, dat er een ceremoniële tenue ingevoerd werd, waarbij de kolbak van het oude model weer terugkwam. Verder werd er een witte sabelkoppel met dito sabeldrager ingevoerd, waarbij in 1950 voor de onderofficieren en manschappen nog een patroontas met bandelier kwam.

De tas is van zwart verlakt leer met op het blad de nieuwe vorm van het aloude embleem, de granaat, nu met gesloten vlam. Hetzelfde embleem bevindt zich ook op de bandelier.

Ruimnaalden met kettinkjes en schild ontbreken hier. (afb. 23)

De officieren van de Koninklijke Marechaussee kregen toen ook, en wel voor het eerst sedert de oprichting van het Korps in 1814, een patroontas.

Deze was van zwart verlakt leer met op het dekselblad het embleem van het Wapen, de granaat met gesloten vlam, omgeven door een lauwerkrans. Dit alles van verzilverd metaal.

De bandelier was geheel belegd met zilvergalon; het garnituur van hetzelfde model als voor de officieren van de Artillerie, doch van verzilverd metaal en met de granaat met gesloten vlam op het schildje van de ruimnaaldkokers. (afb. 24)

Slotopmerkingen.

Wanneer men aan het eind van dit artikel alles nog eens op een rijtje zet, ziet men dat de patroontas voor de onderofficieren en minderen zuiver een uitrustingsstuk was, dat niet meer werd gedragen zodra het geen praktisch nut meer had.

Alleen bij de rijdende artillerie bleef de patroontas uit traditie nog in gebruik tot 1940 en na de heroprichting van het korps in 1963 tot op heden.

Dit geldt natuurlijk evenzeer voor de officieren van de rijdende artillerie. Ook hier wordt de lijn van de traditie vanaf 1842 tot op heden strak gevolgd.

Voor de officieren van de andere bereden wapens is dit in mindere mate het geval. Bij de cavalerie werd de giberne voor de officieren in 1872 afgeschaft, bij de artillerie in 1882, om bij beide Wapens in 1912 weer ingevoerd te worden.

Bij de artillerie werd gelukkig het oude model weer aangenomen, maar bij de cavalerie werd in verschillende opzichten afgeweken van het traditionele model, hetgeen nog sterker het geval was, toen omstreeks 1930 een nieuw model van verzilverd metaal werd ingevoerd. De op geen enkele traditie berustende invoering van een soort huzarenuniform voor de opperofficieren, de officieren van het Militaire Huis des Konings en van de Generale Staf, bracht slechts voor een deel van hen de invoering van een giberne met zich mee, hetgeen nogal inconsequent was.

Bij de uniformwijzigingen in 1897 verdween de giberne bij deze categorieën officieren weer, om in 1913 ten minste voor de ordonnance-officieren terug te keren.

De officieren van de Generale Staf bleven, ondanks attila, kolbak, koordsjerp en sabeltas, verstoken van het genot om een giberne te dragen.

Zeer merkwaardig is het, dat de officieren van de Koninklijke Marechaussee, die nimmer een patroontas gedragen hadden, nu in 1950 een dergelijke uitrustingsstuk voor de ceremoniële tenue kregen.